

**PREGLED DEJSTAVA POTČINJENIH JEDINICA VOJNOU-
PRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA (ARMIJSKE GRU-
PE »SRBIJA«) OD 23. AVGUSTA DO 4. NOVEMBRA 1944.
GODINE¹**

ARMIJSKA GRUPA »SRBIJA«

Ia

**BORBE ARMIJSKE GRUPE »SRBIJA« (VOJNOUPR. K-t
JUGOISTOKA)**

od avgusta do oktobra 1944

H. Qu., 4. 11. 1944

Vojnoupr. k-t Jugoistoka imao je posle svog formiranja, u avgustu 1943, *dvostruki* zadatak:²

On je bio, s jedne strane, OKW neposredno podređeni teritorijalni glavni zapovednik nad komandantima angažovanim na Jugoistoku (komandant Grčke, opunomoćeni general Albanije, Samostalna F. K. Crne Gore, opunomoćeni general Hrvatske), a s druge strane Komandni štab u *Srbiji*, dok je po pitanjima obezbeđenja zemlje dobijao uputstva od k-ta Jugoistoka (K-de GrA »F«),

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 780, s. 5506951—83.

Tekst označen objašnjenjima br. 30, 35, 37, 46, 57 i 64 u originalu se nalazi sa strane (na margini).

² Reč je o reorganizaciji koja je izvršena 13. avgusta 1943. Do tada je na Jugoistoku, pored funkcije komandanta Jugoistoka, postojala i funkcija komandujućeg generala i komandanta Srbije, odnosno 65. viša komanda (Kommandierender General und Befehlshaber Serbien — Höhere Kommando LXV). Na tom položaju bio je general Paul Bader. Trinaestog avgusta, ta institucija komandovanja reorganizovana je i dobila je naziv vojnoupravni komandant Jugoistoka (istovremeno i vojnoupravni komandant Srbije). Na taj položaj je imenovan general Hans Gustav Felber. Njemu su bili potčinjeni vojnoupravni komandant Grčke, komandant tvrđave Krit (Kommandant der Festung Kreta), nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj, nemački opunomoćeni general u Albaniji, nemački opunomoćeni general u Grnoj Gori i nemačke vojne institucije u Bugarskoj. Potom je, 5. oktobra 1944, došlo, usled nastale situacije na Balkanu, do promene naziva institucije vojnoupravnog komandanta Jugoistoka u Armijsku grupu »Srbija«, koja je nešto kasnije, 27. oktobra, rasformirana. Vojnoupravni komandant Jugoistoka bio je direktno potčinjen Vrhovnoj komandi Vermanta, a u operativnom smislu komandantu Jugoistoka. Blže o tome vidi dok. br. 156; fon Zigler, n. d., str. 36—38 i 151.

Težište njegove delatnosti bilo je već od početka na njegovoj drugoj funkciji, usled saznanja da je Srbija političko jezgro Balkana i da je obezbeđenje veza dunavske doline i moravske doline, odn. veza ibarske doline, za celokupnu odbranu [Jugo]i[stočnog] prostora bilo od presudnog značaja. Pored toga je niz rudnika, kao Bor (bakar i sumpor), Trepča-rudnici kod Kos. Mitrovica (cink), isto kao i Zajača — Krupanj i Lisa (antimon), za nemačku vojnu privredu bio od naročitog značaja.

Početkom avgusta 1944, vojnoopr. k-tu Jugoistoka stajalo je, u cilju obezbeđenja navedenih objekata i veza, na raspolaganju:

8 nemačkih landesšicen-bataljona — odnosno bataljona za obezbeđenje sa neznatnom jačinom i neznatnom borbenom moći,

1 tenk. bat. zbV, koji se sastojao od prosečno 50—60 za upotrebu podesnih trofejnih tenkova franc, i engl, starijih modela,

1 nemački, usled stalnog učešća u borbi protiv bandi i usled nedostatka rezervi u pogledu ljudstva, slabi pol.[icijski] puk (mot.),

3, pretežno od stranog ljudstva sastavljena, u pogledu njihove borbene vrednosti malo vredna, pol. dobr. puka,

5, usled naoružanja i opreme oruđem kao i starosnog sastava (emigranti), samo uslovno za upotrebu sposobnih ruskih pukova,³ kao i

5 pukova Srp. dobr. korpusa, kojih borbena vrednost treba da je otprilike jednaka onoj ruskih pukova. Konačno su stajali na raspolaganju: Dunavska flotila sa

10—12 jedinica

1 [aki] tenk. vod i

niz improvizirano naoružanih postojećih štabnih zaštitnih vodova, kao i nekoliko tehničkih i rudarskih četa i samo neznatna sredstva komandovanja.

Osim navedenih jedinica, bio je potčinjen vojnoopr. k-tu Jugoistoka od rezervista sastavljeni bug. Okup.facioni] korpus sa 35 bataljona, koji je usled nespretnog komandovanja, nedostatka naoružanja, nedostatka obuke i slabog raspoloženja za borbu, jedva odgovarao borbenoj vrednosti nemačkih landesšicen-jedinica.

S ovim snagama je vojnoopr. k-tu Jugoistoka uspelo da do kraja jula 1944, uprkos pritisku bandita, koji se postepeno

³ Pripadaili su beiagardajskom Ruskom zaštitnom korpusu (RZK) — Russisches Schutzkorps (RGK).

pojačavao, održi otvorenim životno važne saobraćajne veze i da za rat važnu proizvodnju održi u redovnom toku.

Već u julu se sve očiglednije pokazivala Titova namera da Srbiju koncentrično napadne. U tu svrhu on je pripremio otprilike polovinu svojih jedinica, tj. 15 band.[itskih] div. [izija], među kojima i one u istočnoj Bosni i Crnoj Gori, koje su po borbenoj moći najснаžnije, a aktivirao je i terenske komuniste u ji. Srbiji pomoću štabova za vezu i stalno pojačanog dotura oružja i materijala od strane savezničkog vazduhoplovstva.

Uprkos mobilizaciji jedinica za uzbunu i koncentraciju neznatnih rezervi, uz bezobzirno ostavljanje oktrivenih širih delova zemlje, prodor Titovih snaga preko Ibarske doline prema j[ugo] i[stoku] Srbije u žestokim borbama nije mogao da bude sprečen.

Grupa armija »F« je protiv Titovih snaga, pripremljenih u Crnoj Gori, bacila u borbu 1. brd. div.[iziju].⁴ Izmičući njenom pritisku, druge Titove jedinice su početkom avgusta prešle j[ugo] z[apadnu] granicu Srbije. Isprva je namera vojnoopr. k-ta Srbije bila da otkloni glavno ugrožavanje u ji. Srbiji. U tu svrhu je 28. avgusta *Komandi Grupe »Auleb«*⁵ povareno komandovanje nad svima jedinicama koje su bile angažovane u ji. Srbiji. Trebalo je da napad počne posle dovođenja 1. brd. div. iz Crne Gore.

Tada je kapitulacija Rumunije od 23. 8.⁶ iz temelja izmenila situaciju u političkom i vojničkom pogledu. Na Dunavu i na granici Banata nastao je novi istočni front, a podređene bugarske snage otpale su i koncentrilase su se, napuštajući prostore koje su obezbeđivale, krajem meseca, duž glavne pruge od Velike Plane do Leskovca, u cilju odlaska za Bugarsku.⁷ Rus[ke] i srpske, kao i pol.[icijske] dobr.[ovoljačke] jedinice i četničke jedinice, koje su se do tada, uprkos svih razočarenja, borile na strani nemačkog Vermahta, postale su nesigurne, poslednje čak i delom neprijateljske.

Situacija je zahtevala momentanu mobilizaciju svih snaga koje su u tom prostoru stajale na raspolaganju, kao i dovođenje drugih nemačkih snaga iz ostalog jugoistočnog područja i njihovo angažovanje za formiranje novog istočnog fronta.

⁴ Reč je o operaciji »Ribecal« (vidi dok. br. 99, 104 i 108).

⁵ Vidi dok. br. 124 i 125.

⁶ Tada je došlo do oružanog ustanika u Bukureštu, pod vodstvom Komunističke partije Rumunije. O tome i daljem razvoju događaja vidi dok. br. 113.

⁷ Vidi dok. br. 117 i 123.

Obezbeđenjem Banata bio je zadužen komandant SS- i policije u Srbiji⁸, kojem su u tu svrhu stajale na raspolaganju, osim jedinica za uzbunu vazduhoplovstva i SS jedinica, samo 2 nemačka pol. bat.[aljona].⁹ On je taj zadatak resio bez neprijateljskog pritiska, dok nije iz Grčke dovedena 4. SS-pol. oki. gren. div.[izija], neposredno potčinjena Grupi armija »F«, iz severnog Banata preuzela napad na Temišvar.¹⁰

26. 8. Rumuni su na Dunavu otpočeli neprijateljstva i najpre sprečili plovību na odseku Bazias — Turn-Severin.¹¹ Slaba nemačka posada severne obale Dunava (pretežno protivavionska odbrana) bila je posle borbe uglavnom povučena na srpsku obalu. Istovremeno su naša slaba uporišta na Dunavu (1 landesšicen bat., 2 rus. bat.) na odseku Gradište — Kladovo napadnuta od četnika s kopna. U međuvremenu je s donjeg Dunava bilo stiglo u Prahovo 12 jedinica ratne mornarice sa 35 natovarenih šlepova, kojima je dalje kretanje uzvodno bilo sprečeno.¹² Komandovanje s obe strane Dunava povereno je generalu Bacingu¹³, komandantu inžinjerije Grupe armija »F«, koji je potčinjen vojnoopr. k-tu Jugoistoka. Njemu su za to stajali na raspolaganju:

— I bat. 92. gren. brig. (mot.), koja je bila još zauzeta svojim dovođenjem,¹⁴

— 1. alarmni bat. vazduhoplovstva,

⁸ Na toj dužnosti je tada bio dr Herman Berends, general-potpukovnik SS. On je 29. avgusta preuzeo dužnost komandanta svih nemačkih i kvislinških snaga u Banatu (vidi dok. br. 125; AVII, NAV-T-311, r. 192, s. 993—7: izveštaj k-ta Jugoistoka od 29. avgusta 1944).

Bliže o jedinicama koje su se nalazile pod komandom generala Berendsa vidi njegovu naredenje od 8. septembra 1944. u AVII, NAV-T-314, r. 32, s. 85—6.

¹⁰ Prvobitni napad na Temišvar Bobene grupe »Berends« 14/15. septembra 1944. oiije uspeo, pa je, odmah po prebacivanju 4. SS-poli-oijske ofklopne grenadirsike divizije u rejon Vršca, fiormiralna jedna borbena grupa, koja je preuzela napad na Temišvar, važan saobraćajni centar, ali ga nije zauzela. Tada je Stab 4. SS-divizije preuzeo komandovanje na tome odseku, a 20. septembra je 4. SS-divizija potčinjena Grupi armija »Južna Ukrajina« (vidi AVII, NAV-T-311, r. 193, s. 617—8, 813—9: izveštaji k-cta Jugoistoka od 15. i 20. septembra 1944).

¹¹ Bliže o tome vidi Colonel V. Anesku i dr., n. d., str. 503—6.

¹² Taj prodor je izvršila Grupa za čišćenje mina »Donji Dunav« sa 12 skela i 35 šlepova sa oko 213.000 itona vojne opreme (AVII, NAV-T-311, r. 192, s. 1109—12: izveštaj k-ta Jugoistoka od 31. avgusta 1944). O tome vidi i dok. br. 119, 127 i 129.

¹³ Vidi dok. br. 119.

¹⁴ Taj bataljon je stupio u dejstvo 6/7. septembra 1944, a 2. bataljon nešto kasnije (vidi dok. br. 119, 127, 129; AVII, NAV-T-311, r. 193, s. 273—7 i 315—20: izveštaji k-ta Jugoistoka od 7. i 8. septembra

- *Borbena grupa »Re« (Rehe) (2 bataljona)*, sastavljena od pomorskih i kopnenih delova i pojačana 1 l.[akom] bat. [erijom] FH i 8 oki. izv.[idačkih] kola,¹⁵ kao i
- *Grupa »Gvozdena vrata« Dunavske flotile.*

U toku narednih dana uspelo je, pomoću Borbene grupe »Re«, osloboditi uporišta na Dunavu koja su bila ugrožena s kopna, pojačati ih flakovima, prebačenim s druge strane obale, evakuisati iz slapovitog dela Dunava uzvodno 29 dragocenih teretnih brodova delimično u žestokoj vatrenoj borbi i s 1/92. gren. brig. (mot.) prodreti duž severnog dunavskog drumu preko Sv. Elena do istočno od Svnite, a posle dovođenja II bat.,¹⁸ prodor od Prahova, usled niskog vodostaja i brojnih oruđa koja su dejstvovala sa rumunske obale, nije uspeo ni nakon pokušaja skopčanog s visokim gubicima. Nakon što su ispucali svoju municiju, koju nije bilo moguće iz tog prostora popuniti i posle iskrcavanja rezerve pogonskog goriva, brodovi su razoreni a posada uvrštena u Borbenu grupu »Re«.¹⁷

Iako je na taj način uspela izgradnja jednog, ma i slabog, novog fronta na Dunavu i u Banatu, to je ipak potreba za njegovim pojačanjem i produženjem do u rejon Niš — Skoplje pravila znatne teškoće. Ova potreba izazvana je neprijateljskim obaveštenjima o prodoru jakih ruskih snaga (2 armije i jedan meh.[anizovani] i jedan sam.[ostalni] streljački korpus) ka Turn-Severin — Oršava i preko Dunava u Bugarsku.¹⁸

Za ovo su bile predviđene: u Nerdenu 4. SS-okl. pol. gren. divizija, a na istoku 1. brd. divizija. Iz rejona Hrvatske dove-

¹⁵ Potpunije o njenom sastavu vidi ddk. br. 132.

¹⁶ Taj bataljon je takođe pripadao 92. motorizovanoj grenadirskoj brigadi. Brigada je dejstvovala duž kornunikaocije na severnoj obali Dunava (Turn-Severin — Bažias), i ta operacija nosila je naziv »Danauelfe« (»Dunavski vilenjak«). Ova severna grupa je sadejstvovala jedinicama koje su obezbeđivale prodor duž komunikacije na južnoj obali Dunava (operacija »Vasernikse«). Bliže o tome vidi dok. br. 119, 127 i 129.

¹⁷ Pdkušaj prodora izvršen je 7. septembra. Međutim, piloti Flotile »Donji Dunav« nisu uspeli da prođu usled niskog vodostaja, pa su šleповi potopljeni, a sikele sa pa oruđima i 192 člana posade Uključeni u odbranu uporišta Prahova, zajedno sa ostalim jedinicama (Mornarički bataljon, 3. bataljon 3. puka RZK, 566. landesshizen-bataljon i neki manji delovi sa ukupno 1610 ljudi). Bliže o tome vidi dok. br. 119, 127 i 129); AVII, NAV-T-311, r. 193, s. 272—7 i 340—2; izveštaj vojnopopravnog komandanta Jugoistoka od 11. septembra 1944. o brojnom stanju Borbene grupe »Re«.

¹⁸ Prodor su izvršili delovi 46. armije, 57. armija i 4. motordizovani korpus (vidi Grupa sovjetsko-jugoslovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 149—151, i skicu na str. 188—9).

deni su 202. tenk. bataljon, 468. oki. izv. četa i 2. puk »Brandenburg«.

Sva kretanja, naročito pak ona u moravskim dolinama, bila su ometana planskim vrlo upornim bombardovanjem svih velikih železničkih mostova i čvorišta u razdoblju od 29. 8. do 4. 9. Uz to su još dolazila i stalna razaranja od strane Titovih snaga, koje su potpuno onesposobile pruge Višegrad — Kraljevo i Skoplje — Leskovac i neprekidno ometale još jedino eksploatisanu prugu kroz Ibarsku dolinu.

U međuvremenu je snažni politički i vojnički pritisak Sovjeta iznudio izjavu neutralnosti Bugarske a kasnije prekid odnosa s Nemačkom.¹⁹ Time su nemačke ustanove i specijalne jedinice, koje su bile angažovane u Bugarskoj, bile prisiljene da napuste Bugarsku, dok su još ranijih dana nemački vojnici, koji su pobjegli iz internacije, bez prekida prebacivani preko srpske granice.²⁰

Ovi su, delimično prikupljeni u alarmne jedinice, uvršteni u graničnu odbranu. Iz Štaba šefa nemačke vojne misije u Bugarskoj bilo je Operativno odeljenje vojnoopr. k-ta Jugostoka konačno popunjeno generalštabnim položajima, a dalje, u kasnijem toku, formirana je *Komanda Korpusa »Šnekenburgera*,²¹ na koju je bilo preneto komandovanje trupama s obe strane Dunava. Od vojnika koji su dolazili iz Nemačke, a kojima je dalji put do njihovih jedinica koje su bile angažovane na jugu bio onemogućen, bili su formirani Puk »*Veste Belgrad*«²² više baterija za uzbunu, dve teške protivoklopne čete, te jedna četa jurišnih topova (ital.), jedinice koje su u kasnijem toku borbi mogle da budu uspešno upotrebljene.

Otpadanje Bugarske i, u kasnijem toku, preteći sovjetski udar prema Nišu izazvali su potrebu ubrzanog dovođenja 1.

¹⁹ Vidi dok. br. 123 i AVII, NAV-T-311, r. 193, s. 325—6.

²⁰ Prve nemačke jedinice prešle su, pod komandom generala Snekenburgera, bugarsko-jugostovensku granicu 7. septembra (vidi dok. br. 125). Inače, Nemci su organizovali operaciju »Elefant« (»Silon«) u Bugarskoj da bi, ne birajući sredstva, omogućili baktvo nemačkih vojnika koje su Bugari, posle proglašenja »neutralnosti«, internirali prilikom njihovog povlačenja preko Dunava ispred nadirućih snaga Grvne armije u Rumuniji (vidi dok. br. 123; AVII, NAV-T-311, r. 193, s. 107—8; naređenje k-ta Jugostoka od 3. septembra 1944. šefu vojne misije u Bugarskoj za organizovanje operacije »Elefant«, r. 191, s. 50; ratni dnevnik k-ta Jugostoka za 3. septembar.

U isto vreme je predviđeno razaranja i uništenje svih onih objekata i dobara koja se ne mogu izvući u Srbiju (operacija »Unterwelt« — »Podzemlje«) — vidi AVII, NAV-T-311, r. 191, s. 31, 56 i 61.

²¹ To je prvobitno bitlia grupa (vidi dok. br. 125).

²² To jest: Puk »Tvrđava Beograd«. Puk je formiran prvobitno 5. septembra 1944. kao Alarmni puk »Beograd«, pa je, nešto kasnije, preimenovan u Grenadirski puk »Tvrđava Beograd«. Detaljnije o tome vidi dok. br. 144.

brd. divizije u ovaj rejon. Prvobitna namera GrA »F« da je upotrebi ili za čišćenje banditskog centra u ji. Srbiji, i kasnija, da je upotrebi za udar prema Skoplju, odn. Sofiji, bila je napuštena. Sada je njezin zadatak glasilo: odbrana srpske i. [stočne] granice na odseku od Klisure do Zaječara zaklj. [učno]. Severno otuda pa do Dunava stajale su u početku na raspolaganju samo neznatne sopstvene, pretežno alarmne jedinice i policijske snage, prikupljene pod Borbenom grupom »Fišer«.²³

5. 9. 44 po prvi put su se pojavile ruske izviđačke snage²⁴ u Turn-Severinu, i jake snage, među kojima i motorizovane, u prostoru Krajove. Isprva su one, kroz dolinu Černe, okrenule sa većinom snaga prema severu. Jedan pokušaj slabijih snaga kod Kladova da dosegnu srpsku obalu bio je razbijen od strane Borbene grupe »Re«.

U međuvremenu su jake snage Titovih bandi zaposlele dolinu Timoka i posle žestokih borbi zauzele Zaječar.²⁴ Time je bio prekinut jedini upotrebljivi put za dotur do Dunava kao i poprečna veza pozadi istočnog fronta, koji je trebalo tek organizovati. Daljnje banditske snage prodrle su iza leđa naših sopstvenih uporišta u dunavskom luku, da bi sadejstvovale sa nastupajućim sovjetskim snagama i da bi im olakšale formiranje jednog mostobrana. Kao protivmera naređeno je dovođenje i poslednjih delova 1. brd. div., korišćenjem svih sredstava transporta, u njen novi rejon, kao i napad na Zaječar, koji je zauzet 11. 9.²⁵ Istovremeno je 2. puk »Brandenburg«, koji je bio stigao u Beograd, doveden u moto-maršu u luk Timok — Dunav, drumom Požarevac — Žagubica — Bor, koji je bio preplavljen bandama.

Oslobodenje Zaječara i drumu za Bor privremeno je omogućilo odlazak tamo koncentrisanih 20.000 stranih radnika, 1200 ranjenika i više stotina specijalista iz Nemačke. Pošto inače nije bilo više mogućnosti za otpremu, proizvodnja rudnika bila je obustavljena.

Početkom septembra počele su *Titove snage* II i XII crvenog korpusa pokrete iz j. i jz. Srbije u opštem severnom pravcu. U upornim borbama bilo je oslobođeno Užice, koje je od njih bilo danima opkoljeno. Međutim, delom jako izmorene naše jedinice (pol. [icijske], SDK i RZK), nisu mogle da spreče dalji prodor u dolinu Kolubare i ka Valjevu. Valjevo je bilo opkoljeno. Pošto se moralo računati s daljim prodiranjem crvenih prema Savi, to je 14. 9. štabnom oficiru za protivoklopnu odbranu vojnopr. k-ta Jugoistoka, *pukov-*

²³ Bljže o toj grupi vidi NAV-T-314, r. 32, s. 108.

²⁴ d ²⁵ Detaljnije o borbama za Zaječar vidi dok. br. 126.

niku f. Jungenjeldu, povereno komandovanje u s[evero] z[a-
padnoj] Srbiji. Njemu su isprva potčinjeni 5. pol. puk i de-
lovi 1. i 3. srp. dobr. puka, kao i 2. puk RZK. Usled zaoštra-
vanja situacije u srednjoj i z[apadnoj] Srbiji, Grupa armija
»F« je stavila na raspolaganje 14. SS-puk 7. SS-brd. div.
(»Princ Eugen«). Njegovo nastupanje od Uba prema Valjevu
odužilo se, međutim, zbog teškoća u snabdevanju. Za deblo-
kadu posade Valjeva, koja se nalazila u teškim borbama,
Grupa armija »F« je uputila I bat. 1. puka »Brandenburg«,
koji se nalazio u prebacivanju, i jednu četu 202. tenk. bata-
ljona, a koji su potčinjeni pukovniku f. Jungenfeldu, i koji
su posadu, koja je bila sabijena u policijskoj kasarni u Va-
ljevu, 16. 9. u poslednji čas, deblokirali i narednog dana, posle
žestoke borbe, uspeali da je prebace u Lajkovac.²⁶ Držanje
Valjeva nije bilo moguće, pošto su snage za deblokadu bile
stavljene na raspolaganje samo za kratko vreme.

Posle zauzeća Valjeva, banditske snage vršile su pritisak
jednim delom u pravcu severa prema Savi, a pretežnim de-
lom u pravcu Topola — Arandelovac, gde su ugrožavale glav-
ni magistralni drum Beograd — Niš. Vojnoupr. k-t Jugoistoka
imao je nameru da tuče tamo koncentrisane glavne Titove
snage napadom sa s[evera] sa dva, tenkovima ojačana, bata-
ljona »Brandenburg«, a s j[uga] jednim pukom SS-div.
»Princ Eugen«. Ispostavilo se, međutim, da su angažovane
snage bile preslabe i naročito su mot. bata[ljoni] »Branden-
burg« imali znatne gubitke u planini Rudnik, od ogorčenog
i borbenog neprijatelja. Usled uskoro otpočetog udara ojača-
nog 14. SS puka preko čačka — Gor. Milanovca na Topolu,
izbegnuto je, doduše, neposredno ugroženje druma Beograd
— Niš, no nije usledilo željeno uništenje neprijatelja, čija je
namera očigledno bila da u sadejstvu sa sovjetskim snagama
sačeka pogodan trenutak za napad na sam Beograd.²⁷

²⁶ Valjevo su oslobodile, 18. septembra 1944, Prva d 6. proleterska
divizija 1. proleterskog korpusa NOVJ. Međutim, građani grada Valje-
va proslavljaju kao datn oslobođenja 15. septembar 1944, tj. dan kada
su 1. i 6. divizija zauzele čelo mesto (osim kasarne na Krušiku), pre
intervencije Borbene grupe »Junganfeld« za deblokitiranje opkoljene
nemačkoHljotičevske grupacije u pomenutoj kasarni (vidi Petar Višnjić,
Operacije za oslobođenje Srbije 1944, str. 143—9).

²⁷ Reč je o operaciji »Cirkus« (»Zirkus«); Gilj operacije bio je
ovladavanje kalubarskim pobrdem. Operacija je počela 24. septembra
1944, uz učešće 7. SS-divizije »Princ Eugen«, 1. puka »Brandenburg«
(bez 1. bataljona), 202. tenkovskog bataljona, delova 5. policijskog puka
i četnika Šumađijske i Kolubarske grupe korpusa. Opširnije o tome
vidi NAV-T-311, r. 193, s. 857—8: naredenje k-ta Jugoistoka od 21. sep-
tembra 1944. za operaciju, s. 845—8, 886—9, 928—31, 962—5, 1042—4 i
1100—4; izveštaji k-ita Jugoistoka od 21, 22, 23, 24, 26. i 28. septembra;

Na zahtev vojnoopr. k-ta Jugoistoka, Grupa armija »F« stavila je na raspolaganje celu 7. SS-brd. diviziju. Postojala je namera da se, po dolasku onih delova koji su se još nalazili u rejonu Višegrad — Užice, ponovno napadnu Titove snage u planini Rudnik, da se sabiju u dolinu prema Savi i da se tamo unište u sadejstvu sa Borbenom grupom »f. Jungfeld«. Do izvršenja ovih namera nije, međutim, više došlo, usled razvoja na srpskom i.[stočnom] frontu.

Tamo su, sredinom septembra, na jugu Bugari prešli u napadna dejstva, koja su sva odbijena, uključivši i jedan ofanzivni ispad tenkovima 17. 9. protiv fronta 1. brd. div. u rejonu Bela Palanka, pri kojem je 10 tenkova IV²⁸ izbačeno iz stroja.

Severno od Dunava nastavljalo se dovođenje sovjetskih snaga preko Turn-Severina u prostor Temišvara. U takvim okolnostima posedovanje odseka Černa, a naročito Oršave, bilo je od značajne važnosti. Uz to je trebalo da se na ovom sektoru angažovanoj *ojač[anoj] gren. mot. brig.*, iz rejona Negotina, preko D. Milanovca, dovede jedan bataljon 2. puka »Brandenburg«. Posle isprva uspešnog prodiranja na najširem frontu do linije Borloveni Vehi i Ograđena Vehi, pri čemu su rumunske snage, u jačini od najmanje jednog puka, razbijene, napad 92. mot. brig. zaustavljen je 20. 9. pred neprijateljem koji se stalno pojačavao, sada štaviše i Rusima s artiljerijom, dok si je Bat. »Brandenburg« teško probio put, kroz bande i mnogobrojne drumske zapreke, za D. Milanovac, da bi se posle prelaza pripremio za napad na Oršavu.

92. gren. mot. brigada prodrla je u daljem napadu na Oršavu sve do blizu samog mesta, kad su se jače *ruske snage*, 22. 9, s *tenkovima iskrcale u dunavskom luku*, i posle kratkih žestokih borbi raspršile ili odbacile prema jugu ili zapadu slaba obezbeđenja i alarmne jedinice koje su se tamo nalazile, a koje su istovremeno napadnute s leđa od strane bandi, i time su isforsirale obustavljanje napada na Oršavu.

92. gren. mot. brig. bila je, uz temeljito uništenje drumu na severnoj obali, u borbi protiv nadmoćnog neprijatelja, koji je žestoko nadirao, postepeno povučena do u okolinu istočno od Svinite, dok je Bat. »Brandenburg« ponovo prebačen na j[lužnu] obalu.

1. brd. div. je najpre naredeno da svoje težište prebaci prema s[everu] i da preda 2 ojač.[ana] lov. bataljona u cilju

NAV-T-501, r. 257, s. 176—7: informacija k4a Jugoistoka od 2. oktobra 1944. o završetku operacije; Petar Višnjić, *Operacija za oslobođenje Srbije 1944*, str. 167, 176—8.

²⁸ Tip srednjeg tenka, jednog od četir Jipa tenkova sa oznakom I, II, III i IV.

čišćenja dunavskog luka. Pošto se, međutim, neprijatelj stalno pojačavao i 25. 9. već dopro do linije Mihajlovac — Jabukovac, 1. brd. div. je primila naredenje da, ostavljajući privremeno slabe delove na svom dosadašnjem frontu, pređe u napad protiv neprijatelja koji se iskrcao u dunavskom luku. Pri tom joj je bio potčinjen 2. puk »Brandenburg« i sve u dunavskom luku angažovane jedinice.²⁹

*Prilog br. 1 (skica)*³⁰

U dotadašnji odsek 1. brd. div. prebačena je 7. SS-brdska divizija (»Princ Eugen«).³¹ Usled toga, ta divizija nije više mogla da izvrši svoj zadatak, naime, da posle dovođenja njenog 2. lov. puka nastavi napad na Titove snage u srednjoj Srbiji. Ostavljajući privremeno jedan ojač. lov. bataljon u rejonu Topole, preuzela je dosadašnji odsek 1. brd. divizije.

Jedan dan kasnije, 27. 9, morao je i 1. puk »Brandenburg«, s izuzetkom 1 bataljona, koji je bio upotrebljen na ugroženom mostobranu Šabac, da bude izvučen iz rejona Topola — Arandelovac i premešten u rejon Vršac — Bela Crkva, zajedno sa 191. brig. jur. oruđa (bez jedne čete, pri 1. brd. div.).

Tamo se nazirao jedan neposredno predstojeći ruski napad s najmanje dve divizije u prvoj liniji maskirane iza rumunskih snaga. Istovremeno se pojačao pritisak na bataljone 92. gren. mot. brig., koji su se primerno tukli u neprekidnim borbama, naročito onaj kod Bozoviča, gde je 11/92. opkoljen od nadmoćnih ruskih snaga. Posle svih neuspelih pokušaja da se deblokira, bataljon se probio u noći 28/29. 9. ka zapadu, odnoseći svoje ranjenike, ali izgubivši sve svoje teško naoružanje i vozila.

Takođe ni uvođenje u borbu *ojačanog 1/18. pol. brd. puka*, koji je stigao iz Grčke i odmah ubačen u borbu, nije moglo sprečiti da ruske snage, u jačini 2 puka, konačno prodru preko Štajerdorfa na Vršac i Belu Crkvu i da time isforiraju prilaz Banatu.

Istovremeno su Pvusi pošli u napad jakim snagama iz rejona Temišvara u pravcu Velikog Bečkereka. 4. SS-okl. pol. gren. divizija, dalje severno, potčinjena Grupi armija »Jug«, bila je vezana napadima na sopstveni front, tako da je za

²⁹ Bliže o dejstvima 1. brdske divizije u to vreme vidi Hubert Lanz, n. d., s. tr. 278.

³⁰ ³⁵ ⁴⁶ i ⁸⁴ Ti prilozi su na snimcima broj 975 (prilog 1), 976 (prilog 4) i na sn. 980 — prilog 6.

³¹ Potpunije o tome vidi dok. br. 167.

odbranu od ruskog udara u početku stajalo na raspolaganju samo, iz 2 bataljona I[puka] »Brandenburg« i jurišnih oruđa formirana, *mot. borbena grupa*, kao i pol.[icijske] i jedinice za uzbunu vazduhoplovstva.³²

Ovim slabim snagama moglo je neprijateljsko napredovanje u međuprostoru između s.[evernog] krila 92. gren. mot. brig, i j.fužnog] krila Grupe armija »Jug« da bude odloženo samo elastičnim komandovanjem. Pritom je Borbena grupa »Valter«,³³ uprkos žestokog rumunskog otpora, 28. 9. privremeno zauzela Detu a 30. 9. Žamul Mare i Klopadiju.

1. 10. bila je borbena grupa železnicom prebačena u prostor oko Bečkereka i još je blagovremeno prispela, da bi, zajedno s pa artiljerijom vazduhoplovstva i prvim, vazdušnim, pristiglim delovima *Jurišnog puka* »Rodos«, u početku sprečila zauzimanje grada od Rusa³⁴, i da bi omogućila planско napuštanje grada kao i evakuaciju kola nemačke nacionalne manjine iz Banata preko Tise prema z.[apadu].

Prilog³⁵ br. 2 (skica)

Po izvršenju ovog zadatka, naše, sada Štabu Divizije »Brandenburg«³⁶ potčinjene, snage bile su, pod jakim pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja zapadno od Bečkereka i kod Titela, povučene pozadi Tise, sa zadatkom da brane liniju Tise. Kod Titela je isprva držan jedan mali naš mostobran.

Za vreme ovog borbenog dejstva spustili su se dalji delovi *Jurišnog puka* »Rodos« na aerodromima Pančevo, Kraljevićevo i Zemun. Oni su kasnije bili uključeni u odbranu Pančeva, Zemuna i Beograda.

Istovremeno je neprijatelj u prostoru zapadno od Bele Crkve pokušao da nadmoćnim snagama, koje su nastupale na širokom frontu, obuhvati 92. *gren. mot. brig*, koja je, uprkos žilavom otporu, postepeno do 3. 10. bila odbačena ka Pančevu. Posada Pančeva (jedan bataljon Puka »Veste Belgrad«, jedan SS-pa divizion, 2 čete *Jurišnog puka* »Rodos«,

³² Detaljnije o tome napadu od Temišvara prema Velikom Bečkereku, ikoji je izvršio sovjetski 31. gardijski streljački korpus, vidi Grupa sovjetsko-jugosilovenskih autora, *Beogradska operacija*, skicu između 188. i 189. strane.

³³ Nazvana je po imenu potpukovnika Valtera (Walter), komandanta I. puka »Brandenburg«.

³⁴ Veliki Bečkerek (sada: Zrenjanin) oslobodile su, 3. oktobra, jedinice 31. gardijskog streljačkog korpusa i 5. banatskog NOP odreda (vidi Grupu sovjetsko-jugosilovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 174).

³⁶ i ⁶⁸ U to vreme Divizija »Brandenburg« je preformirana (vidi dok. br. 144, obj. br. 8 i 10).

kao i veći broj pa baterija vazduhoplovstva) krvavo je odbijala sve napade neprijatelja do 5. 10.

Prilog³⁷ br. 3

Pošto snage nisu bile dovoljne za uspešnu odbranu mostobrana, koji je bio po površini veliki, nepovoljnog protezanja (25 km), i za odbranu od neprijateljskih snaga koje su već sa severa dejstvovala na drum Beograd — Pančevo, to je 6. 10, posle evakuacije dragocenog materijala i preko 4000 motornih vozila na više skela, mostobran Pančevo sužen uz napuštanje samog mesta.³⁸ Posle toga je neprijatelj na ovom frontu vršio napade samo mestimično i sa slabijim snagama. U noći od 7. na 8. 10. prešao je iznenadno preko Dunava kod Ritopeka (istočno od Beograda), otprilike u jačini bataljona, i zaposeo visove j[ugozapadno] od mesta. Momentanim protivnapadom s Izv. bat. 117. lov. div., koja je sa Štabom i prednjim delovima od 2. 10. sa j[uga] polako pristizala iz Grčke, uspelo je, doduše, neprijatelja još pre podne 9. 10. zbaciti s tih visova koji dominiraju cestom Beograd — Smederevo, ali pokušaj da se u celini unište neprijateljske snage koje su prešle Dunav nije uspeo ni daljim uvodenjem u borbu jednog bataljona Puka »Rodos« ni sa više iz Beograda prebačenih baterija. Jedan mali neprijateljski mostobran, koji ni uprkos ponovljenim planskim protivnapadima, uz dovlačenje daljih delova 117. lov. divizije, nije više mogao da bude uklonjen, u daljem toku vremena delovao je tako da je vezivao snage koje su bile potrebne da drže otvorenim važan put snabdevanja Beograd — Smederevo.

Sovjetska ofanziva s. od Dunava, koja je, gledano u celini, služila samo za maskiranje njihovog glavnog udara iz rejona Temišvar — Arad u mađarsku niziju, time je privremeno i završena. Težište borbe je, međutim, u prvim danima oktobra, sa pojačanom žestinom prešlo na istočni front južno od Dunava. U to vreme morala je Armijska grupa »Srbija« da ispita mogućnost promene komandnog mesta. K-t Jugoistoka (K-da GrA »F«) ie 5. 10 preместio svoje komandno mesto iz Beograda u Vukovar. Postojale su za to 2 mogućnosti: ili premeštanje u Srem ili u rejon Kraljeva. U prvom slučaju postojala bi, doduše, dobra veza sa GrA [»F«], no moralo bi se računati s tim da će se prekinuti veza s Komandom Korpusa »Miler«. U slučaju premeštanja u rejon Kraljeva, trebalo je, doduše, računati s prekidom veza sa Komandom Korpusa

³⁷ Prilog je na sn. 977 i objavljuje se uz ovaj izveštaj.

³⁸ Zbog napuštanja mostobrana Pančevo, komandant Armijske grupe »Srbija«, na traženje k-ta Jugoistoka, morao je da dostavi izveštaj (vidi dok. br. 148).

»Šnekenburger«, pa i sa GrA »F«, no Armijska grupa bi u tom slučaju zadržala u rukama komandovanje verovatno pretežnom većinom svojih jedinica, koje je trebalo da se dovlačenjem s juga stalno pojačavaju. Pritom je trebalo računati i s tim da se pre sredine oktobra nije moglo očekivati premeštaj GrA »F« u rejon Srbije, a snabdevanje Armijske grupe bilo je moguće samo preko GrA »F«. Usled toga je 11. 10. O. Qu.-Abt. vazdušnim putem prebačeno u Kraljevo. Do poseda-nja komandnog mesta Operativnog odelj.[enja], koje je u Kragujevcu bilo pripremljeno, posle ruskog prodora sa j[uga] prema Beogradu, ipak nije više došlo.

Administrativni zadaci vojnopr. k-ta Jugoistoka bili su, usled razvoja situacije, potpuno potisnuti u pozadinu. Pa i prenošenje »izvršne vlasti«, po odlasku Nedićeve vlade u Nemačku³⁹, ostalo je bez praktičnog značenja. Nasuprot tome, taktički zadaci su apsolutno stali u prvi plan. Usled toga je Operativni štab, po naređenju k-ta Jugoistoka od 6. 10, uz istovremenu smenu načelnika, oslobođen svih administrativnih zadataka, a naziv mu je preinačen u *Armijska grupa »Srbija« (Vojnopr. k-t Jugoistoka)*⁴⁰ Njemu su bili potčinjeni Štab Korpusa »F. V. Miler«, koji je komandovao na istočnom frontu južno od Dunava, i Štab Korpusa »Šnekenburger«, koji je komandovao na istočnom frontu severno od Dunava.

Krajem septembra, napad 1. brdske div. na neprijatelja koji je prešao reku u luku Dunava imao je dobar uspeh, u prvom redu zbog razbijanja najmanje 2 puka i zadobijanja mnogobrojnog plena. Kad se, međutim, neprijatelj, koji je sve dalje prodirao prema j. pojačao na ukupno 5 divizija, morala je divizija da pređe u odbranu.⁴¹ Brojna nadmoć protivnika i manjak municije i goriva, koji je stalno rastao, primoravali su na povlačenje prema zapadu. Danima su divizija i njoj podređeni delovi bili upućeni samo na snabdevanje iz vazduha, koje je bilo moguće malim brojem JU52⁴², pošto je put za dotur Petrovac — Žagubica — Bor, razaranjem drumskog klanca kod Gornjaka od strane partizana, učinjen neupotrebljivim a drum Niš — Zaječar — Prahovo bio s obe

³⁹ Milan Nedić je, zajedno s vladom, napustio Beograd 5. oktobra 1944. Tada su Beograd napustile i nemačke upravne komande i ustanove (AVII, NAV-T-501, r. 258, s. 736—7).

⁴⁰ Bliže o reorganizaciji institucije vojnog komandanta Jugoistoka vidi dok. br. 147.

⁴¹ i ⁴³ Bliže o tim borbama u luku Dunava i kod Zaječara vidi Grupu sovjetskonjugoslovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 150—6, 159, 162—5.

⁴² Tip transportnog aviona (Junkers-52).

strane Zaječara prekinut od strane jakih snaga 57. sovjetske armije, koja je nastupala iz Bugarske.

Posle junačkog odbijanja koncentričnih napada neprijatelja, koje je trajalo danima, od strane posade opkoljene u Zaječaru (Izv. bat. 7. SS-brdske div., PT divizion 117. lov. div. i Dop. bat. 1. brd. divizije),⁴³ prodro je neprijatelj jakim snagama pored Zaječara u pravcu Bora i time razdvojio 1. brd. div. od 7. SS-brd. divizije. Uprkos čvrstoj volji, u toku sledećih dana, da se napadima sa s[evera] i j[uga] breša zatvori, neprijatelj je mogao, neometan od naše avijacije, da privuče jake snage (jedan meh. korpus i jednu strelj.[ačku] diviziju). Ovi pokreti su isprva ostali nezapaženi, usled lošeg vremena, koje je danima trajalo i koje je onemogućavalo vazdušno izviđanje.

9. 10. je jedan ruski izv. mot. odred, sa 17 tenkova i 2 puka, potpuno neočekivano prešao Moravu⁴⁴ kod Svilajнца i zauzeo železničko čvorište Lapovo.⁴⁵ Vazdušno izviđanje 10. 10. utvrdilo je tada 200 — 300 tenkova, 1000 — 1500 kamiona i preko 1000 zaprežnih vozila na drumu Zaječar — Petrovac. Time je prodor jakih ruskih snaga kroz naš istočni front u dolini Morave potpuno završen. 1. brd. div. bila je u opasnosti da bude napadnuta s leđa i odsečena.

U isto vreme je u rejonu Bela Palanka — Vlasotince 2. bugarska armija prešla u glavni napad protiv 7. SS-brd. div. mada iz početka nije mogla postići naročite uspehe. Jedino je jedan udar sa oko 60 tenkova prema Leskovcu dopro tamo do Morave.

Zaposedanie Lapova od neprijatelja imalo je za posledicu prekid pokreta j[ug]—s[ever] preko linije Skoplje — Kraljevo — Beograd. U cilju otklanjanja tog prekida trebalo je odmah staviti u pokret sve upotrebljive snage za koncentričan napad na zasad još srazmerno slabe neprijateljske snage na zapadnoj obali Morave.

Prilog 4⁶ⁱ (skica)

Sa juga su svi delovi koji su iskrcani u Kragujevcu, a koji su se samo vrlo sporo pojačavali, i to: 297. peš. div., 117. lov. div., kao i mornaričke i pozadinske jedinice, od strane Komande korpusa »F. V. Miler« bačeni u susret neprijatelju. I pored početnih uspeha, taj napad nije prodro dalje od Lapova. I jedna protivtenkovska grupa, sastavljena od snaga

⁴⁴ Veliku Moravu

⁴⁵ Taj prelaz preko Velike Morave izvršili su delovi sovjetskog 68. streljačkog i 4. gardijskog mehainizovanog korpusa (Vidi Grupa sovjetsko-jugoslavenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 191—3; Grupa autora, *ORNJ*, str. 300—1).

protivavionske i protivoklopne artiljerije, bila je upotrebljena za napad od Beograda u pravcu Velike Plane, gde je naišla na nadmoćnog neprijatelja koji je s tenkovima nadirao prema severu.⁴⁷

Treća grupa, koja se sastojala od 7. pt divizionu, dovučenog iz Hrvatske munjevitim transportom, sa jednim dalje prebačenim bataljonom 117. lov. divizije, bila je, preko Topole, upotrebljena za napad prema [istoku]. Ni ova jaka borbena grupa nije došla do izražaja, pošto je već pri istovaru u rejonu Mladenovca bila napadnuta od jakih banditskih snaga.

Konačno je, a što je i njenim sopstvenim namerama odgovaralo, 1. brd. div. naredeno da, iz pokreta za odvajanje od neprijatelja, napadne bok neprijatelja kod Petrovca, i da, kao nastavak toga, prodre do Morave kod Vel[ike] Plane. Napad se odužio usled terenskih teškoća i naišao je na toliko za odbranu spremnog, nadmoćnog neprijatelja, da nije uspeo s prodorom.

Na taj je način neprijatelju uspeo da sa većinom svojih združenih jedinica za napad (IV korpus i 1 streljačka divizija) forsira Moravu na više mesta. *Napad na Beograd*, u zajednici sa jakim Titovim snagama koje su se nalazile u rejonu Mladenovca i zapadno od njega, i time ugrožavanje prelaza preko Save, neposredno je predstojao. Daljih sopstvenih snaga za odbranu u ovom trenutku *nije* bilo na raspolaganju.

U toj situaciji Armijska grupa je, uz pristanak k-ta Jugostoka, odlučila da organizuje nov odbrambeni front *zapadno* od Morave.⁴⁸ U tu svrhu bilo je naredeno:

1. Privući 7. SS-brd. div. na Moravu zapadno od Lapova;
2. odvojiti 1. brd. div. od neprijatelja i zadobiti zapadnu obalu Morave, uz prihvrat od strane Grupe »Vitman«⁴⁹ (delovi 117. lov. divizije, 92. mot. brig. 2. [puka] »Brandenburg«),
3. napuštanje mostobrana »Beograd—Sever« u cilju dobijanja snaga, i

⁴⁷ U širem rejonu Velike Plane nalazio se 68. streljački korpus sovjetske 57. armije, koji se u Palanci spojio sa 5. NOU divizijom (vidi Grupu sovjetsko-ijugoslovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 193).
⁴⁸ Detaljnije o tome vidi dok. bi'. 152.

⁴⁹ Grupa je nazvana po imenu komandanta 117. lovačke divizije general-lajtnanta Augusta Vitmana (August Wittmann). Vitman je, posle pogibije generala Stetnera, komandanta 1. brdske divizije, u oktobru 1944, preuzeo dužnost k-ta te divizije. Grupa »Vitman« je u svome sastavu imala: 92. motorizovanu grenadirsku brigadu, 44. pt ad, 2. bateriju 191. jtrišne artiljerijske brigade, 116. izviđački bataljon, 2. bataljon 737. puka 117. lovačke divizije, Puk »Rodok«, odrede (grupe) »Ostervic« — »Osterwitz« (2. i 3. bataljon 2. puka »Brandenburg«) i »Serenberg« — »Scherenberg« (vidi Hubert Lane, n. d., str. 282 i 301).

4. povući I/l. [puka] »Brandenburg« i 202. tenk. bat. (bez 2. č) u Beograd na raspolaganje Armijskoj grupi »Srbija«.

Dok je u toku 12. 10. Borbenoj grupi »Vitman«, sa snagama oslobođenim 10/11. usled planskog napuštanja mostobrana »Beograd—Sever«, uspelo da napadom prema jugu obezbedi naredeni prihvatni položaj za 1. brd. div., neprijatelj je s masom meh.[anizovanog] korpusa napravio prodor prema jugu, pored borbene grupe, u *rejon Topole*.

Posle sjedinjavanja sa Titovim snagama koje su se u ovom rejonu sakupile, protivnik je sam prešao u napad na Beograd duž drumu koji vodi prema severu.

Uprkos uništenja 29 tenkova, prvenstveno od Div.[izional] jur.[išnih] top.[ova] SS-divizije »Princ Eugen«⁵⁰, neprijatelju je uspelo da probije liniju otpora na Avali, koja je organizovana na brzinu, sa samo slabim snagama i slabom borbenom vrednošću, i da uveče, 13. 10, izbije pred južnu ivicu grada.

Odbrana grada je, usled odvajanja ono malo raspoloživih i za borbu sposobnih snaga za front na Moravi radi prihvata 1. brd. div[izije], trpela, s jedne strane, od nedostatka pešadijskih snaga a, s druge strane, od potpune rascepkanosti u mnogobrojne, samo u organizacionom pogledu prikupljene alarmne jedinice i novodovedene delove jedinica. Tako su, npr. prednji delovi 750. lov. puka⁵¹, koji su iskrcani u Topčideru u noći 13/14, morali par časova kasnije odbijati, na potpuno nepoznatom terenu i bez teškog naoružanja, glavni udar protivnika kroz topčidersku dolinu. Pored teških gubitaka kod neprijatelja, bili su znatni i naši gubici nastali u tim borbama. U prednjoj liniji pao je, u napadu, general peš. [adije] Šnekenburger.⁵²

Posle njegove smrti, pošto su trupe kojima je on do tada komandovao bile upotrebljene u odbrani grada, Komanda Korpusa »Šnekenburger« je rasformirana, a svi delovi koji su bili u borbi van Beograda prikupljeni su u rejonu donje Morave u Korpusnu grupu »f. Štetner«⁵³ a komandant odbrane Beograda⁵⁴ neposredno je potčinjen Armijskoj grupi.

Kad je snabdevanje i komandovanje *Komande Korpusa »Miler«* od strane Armijske grupe »Srbija«, posle ruskog prodora na Beograd, postalo nemoguće, k-t Jugoistoka je

⁵⁰ Vidi dok. br. 167.

⁵¹ Pripadao je 118. lovačkoj diviziji.

⁵² Vidi dok. br. 125.

⁵³ Nazvana je po imenu njenog komandanta Štetnera viteza od Grabenhofena Valtera (Stattner Ritter von Grabemihofen Walter), generala brdskih tirupa (i general-lajtnanta) i komandanta 1. brdske divizije (vidi dok. br. 28).

⁵⁴ Vidi dok. br. 143.

Komandu Korpusa »Miler« potčinio Grupi armija »E«. K-da Arm. gr. »Srbija« je 13. 10. u podne naredila premeštanje svog komandnog mesta u tvrđavu Kalemegdan. Premeštanje na drugu obalu Save smatrano je necelishodnim radi stalne potrebe da operativno rukovođenje neposredno deluje na nivo borbenosti trupa.

Grupa armija »F« je, međutim, naredila, iz operativno-taktičkih razloga, premeštanje komandnog mesta na sev[er]nu obalu Save, pošto su Armijskoj grupi sada potčinjene snage Div. grupe »Bether«⁵⁵ koje su se nalazile u Sremu i Grupa »Kilvajn«³⁶, koja je obezbeđivala front na Tisi. Sama Armijska gr[upa] »Srbija« potčinjena je u taktičkom pogledu i u pogledu snabdevanja Komandi 2. OkA, a disciplinski — prema dosadašnjim popunama. Razlozi za potčinjavanje izneti su u pismu gospodina k-ta GrA »F« od 14. 10, a koje je priloženo u izvodu,

i

Prilog 5³⁷

U jutarnjim časovima 14. 10, Armijska grupa je premestila svoje komandno mesto prvo u Surčin, a sutradan u Rumu. Jedno istureno komandno mesto pripremljeno je u Batajnici da bi bilo što je moguće bliže borbenim delovima. Jedna mera koja se pokazala vrlo dobrom.

Glavni zadatak Armijske grupe »Srbija« bio je sad taj da svim sredstvima pokuša prihvatiti Korpusnu grupu »f. Štetner«, koja je sastavljena od sposobnih delova jedinica, za dalja dejstva na frontu Dunav — Sava.

Za to su postojala dva puta: ili kratki put kroz velegrad Beograd, preko Savskog mosta, uprkos snažnog neprijateljskog otpora, s kojim je trebalo računati, ili prelaz preko Save zapadnije, izbegavajući jači neprijateljski otpor. Ako bi trebalo sa sobom izvući glavninu motornih vozila, zadnja alternativa bi bila isključena, pošto za otprilike 1500 vozila Grupe »Štetner« nije više bilo nikakvog goriva na raspolaganju. Poslednjih raspoloživih 50 m³ goriva bilo je, uz velike teškoće, dotureno 13/14. 10. Korpusnoj grupi »f. Štetner« u Smederevo. Ova je količina upravo dostajala za obezbeđenje marša za Beograd. Korpusna grupa »f. Štetner« je stoga primila naređenje da najbržim putem, sa isturenim motorizovanim delovima, prodre u pravcu Beograda.

⁵⁵ Nazvana je po imenu njenog komandanta Karla Betherera (Karl Böttcher).

⁵⁶ Kühlwein (komandant Divizije »Brandenburg«).

⁵⁷ Objavljuje se uz ovaj dakumenat. Prilog je na s. 979.

16. 10. su motorizovani delovi Grupe »f. Štetner«, uz uporni stalno pojačani otpor neprijatelja, dospeli do rejona ji. od Mokrog Luga.

Namera generala f. Štetnera je bila da smanjenim ešeloni- niranjem u svojoj korpusnoj grupi na dan 18. 10. prodre do grada s obe strane druma Grocka — Beograd. Nasuprot tome, Armijska grupa je bila mišljenja da frontalni udar na neprijatelja koji je spreman za odbranu obećava manje uspeha nego jedan udar između južne ivice grada i Avale kroz topčidersku dolinu do grada. Ovaj udar bi, osim toga, vodio u pozadinu neprijateljskih teških oruđa, koja su ugrožavala prelaz preko Save. General f. Štetner je ostao čvrsto pri svojoj nameri uz motivaciju da je pri stanju municije i goriva kod njega najbliži put do Save jedino izvodljiv. Armijska grupa je preporučila odluku generalu f. Štetneru zato što je general imao bolju mogućnost procene na samom licu mesta.

Kad su 17. 10, posle teške borbe, zauzeti visovi Mokrog Luga, a Korpusna grupa videla ispred sebe neprijatelja u izgrađenom položaju »glava do glave«, sa nagomilanim teškim oružjem, general f. Štetner je napustio svoju nameru da se probije do Save duž druma. Javio je da sad treba da počne napad, kao što je bilo predloženo od strane Armijske grupe, kroz topčidersku dolinu, no istovremeno je zamolio da mu se u slučaju da se i taj put pokaže neprolaznim, dadu određene ruke za prodor mimo Beograda i prelaz preko Save zapadnije. 1. brdska divizija je, takođe, jednom na nju neposredno upućenom radio-porukom GrA, naročito upućena na prelaz preko Save kod Šapca. Od tada je svaka veza sa Korpusnom grupom »f. Štetner« prekinuta.

U međuvremenu je *komandant odbrane Beograda* sprečio sve neprijateljeve pokušaje da se domogne mosta na Savi, delom i u borbi prsa u prsa. Pritom se pukovnik f. Jungenfeld, koji je bio angažovan kao komandant mosta, naročito istakao energičnim ličnim angažovanjem.

Protivnapad Brigade »f. Rudno«, ojačane jurišnim topovima, koja je stavljena na raspolaganje od strane 2. OkA, zajedno sa delovima 5. polic. puka, koji je postao slobodan posle napuštanja mostobrana Obrenovac, odbacio je neprijatelja 16. 10, u žestokoj borbi za svaku kuću, sa predela kod železničke stanice tako daleko natrag u grad, da je otklonjeno neposredno ugrožavanje Savskog mosta i gađanje streljačkim oružjem. Osim toga, jedna borbena grupa je u delu grada Čukarica, pod komandom puk. Cimermana,⁵⁸ nepokolebivo odolevala svim napadima.

⁵⁸ Zimmermann

Posle javljanja odluke od strane Korpusne grupe »f. Štetner« da će se 18. 10. probiti preko Topčidera, K-da Korpusa je naredila istovremeno napad sa mostobrana na Savi u topčidersku dolinu, da bi se na taj način otvorio put Korpusnoj grupi. U teškim borbama za svaku zgradu, u kojima je s obe strane bilo znatnih gubitaka, u napadu na nepreglednom zemljištu železničke stanice moglo se zadobiti vrlo malo terena, pa ni u drugoj liniji nameravano spajanje borbenih grupa Savski most i Čukarica nije uspelo.

Nije se moglo ništa primetiti [da se sprema] napad Korpusne grupe »f. Štetner«. Radio-poruke, koje su je trebale obavestiti o njenim ciljevima, nije primila, dok je jedan donosilac naredenja, ujutro 18. 10, sa Rodom⁵⁸ oboren. Izviđanje iz vazduha nije pružilo nikakav upotrebljiv podatak o mestu gde se Grupa nalazi. Prema uhvaćenim neprijateljskim radiogramima, Grupa očigledno nije bila u Topčideru, nego je nastupala prema z[apadu] u cilju proboja. Rusi su javljali visoke cifre o zarobljenima, kao i plenu. Pojedini pripadnici Korpusne grupe, koji su bili razbijeni, stigli su u toku 19. 10. na severnu obalu Save kod Surčina i javili da se Korpusna grupa podelila na pojedine grupe i da se, gonjena od Rusa tenkovima i od partizana, probija ka z[apadu]. 19. 10. usmereno izviđanje iz vazduha je u rejonu j[užno] i j[u-go]z[apadno] od Beograda utvrdilo njene pokrete prema zapadu.⁶⁰

Tako je postalo jasno, da se više ne može računati s tim da se znatniji delovi Korpusne grupe »f. Štetner« još namejavaju probiti u Beograd.

Posle toga je otpao svaki argumenat za dalje držanje otvorenim mostobrana Beograd, koje je bilo omogućeno pod komandom komandanta odbrane Beograda, general-lajtnanta Štefana, u požrtvovanim borbama, u kojima je bilo velikih gubitaka.

Armijskoj grupi je, na njen zahtev, 19. 10. u 10.30 časova data puna sloboda akcije od strane GrA »F« i 2. OkA u cilju napuštanja mostobrana u Beogradu. Povlačenje je naredeno za noć 19/20. 10. *Napuštanje severnog mostobrana*, uključivo 1 tvrđave Kalemegdan, sprovedeno je do 5.30 časova bez većih

⁵⁹ Tip aviona malih brzina. Služio je za prenos pošte, a upotrebljavali su ga i za izviđanje, kao i za prevoz pojedinih lica. Mogao je aterirati skoro na svakom terenu, pošto mu je za to trebalo vrlo kratko uzletišće.

⁶⁰, ⁶⁵ i ⁶⁶ Bliže o probijanju iz obruča (u kome je ostalo oko 5.000 vojnika) Korpusne grupe »Štetner« i njenom prihvatanju u rajonu Šapca, te angažovanju na levoj obali Drine, od Zvornika do njenog ušća, vidi Hubert Lane, n. d., str. 284—289.

gubitaka. Usled otkazivanja sredstava za paljenje, razaranje Savskog mosta je samo nepotpuno uspeo.

Iskorišćavajući ovu okolnost, neprijatelj je odmah prodro i isprva se sa slabijim snagama učvrstio na severnoj obali Save. U toku dana proširio je svoj mostobran pod zaštitom brojnih, na dominirajućoj j[lužnoj] obali postavljenih teških oruđa, a delimično je već i teško oruđe prebacio preko mosta.

U večernjim časovima je preduzet poslednji pokušaj razaranja Savskog mosta. Odvažni prodor jednog kamiona, napunjenog eksplozivom, pod zaštitom 4 jur[išna] topa, dospo je, doduše, kroz neprijateljske redove sve do početka mosta, ali su tamo kamion, kao i 2 prateća jur[išna] topa, pogodeni koncentrisanom vatrom protivtenkovskih topova. Usled paljenja tovara u kamionu, most je ponovo bio samo neznatno oštećen.⁶¹

Povlačenje *Borbene grupe »Cimerman«* sa mostobrana Cukarica, u noći na 20. 10, nije uspeo usled nedostatka sredstava za prebacivanje, od kojih je jedan deo bio uništen vatrom neprijatelja. Bobena grupa je tokom celog dana odbijala koncentrične napade a uništila je 9 tenkova. Njeno povlačenje je uspeo u noći na 21. 10. bez većih gubitaka. I ovde je neprijatelj odmah nadirao za njom preko Ade Ciganlije i učvrstio se na severnoj obali Save.

Opasnost od natkriljavanja na s[everu] i j[ugu] naših položaja Dunav — Sava izazvala je potrebu da se odstupi na povoljnije položaje u međurečju. Izgradnja ovog položaja, takozvane *»Nibelunške linije«*⁶² koja duž Drine — odsek Bosut — prolazeći istočno od Sida dostiže Dunav kod Opatovca, bila je već započeta od 2. OkA. Za dalje vođenje operacija bilo je od važnosti da se, prvo, dobije u vremenu za dalju izgradnju *»Nibelunške linije«*, a drugo, da se zaposedne sa što snažnijim jedinicama.

Dok, južno od Save, neprijateljski pokreti, osim grupa koje su progonile Bobenu grupu *»f. Štetner«*, nisu isprva primećeni, neprijatelj je privukao prema severu jake delove svojih snaga koje su bile angažovane u Banatu i u Beogradu i uputio ih na odsek Stari Bečej preko Tise u pravcu Sombor — Dunav.

Bobena grupa Divizije *»Brandenburg«*, koja je bila angažovana na ovom odseku, bila je preslaba da bi mogla na neki način da utiče na rusko napredovanje. Pošto je pored toga postojala opasnost da ta bobena grupa bude obuhvaćena na njenom zapadnom krilu, Armijska grupa je 21. 10.

⁶¹ O tome vidi i dok. br. 158.

⁶² Bliže o njima vidi dok. br. 153.

naredila povlačenje borbene grupe preko Novog Sada pozadi Dunava. Povlačenje je planski sprovedeno. Most u Novom Sadu bio je razoren.⁸³ Borbenoj grupi je stavljen u zadatak da brani dunavski odsek Ilok — Apatin.

Za povlačenje iz [istočnog] Srema na »Nibelunšku liniju«, Armijska grupa je stvorila plan, koji je predviđao povlačenje sopstvenih snaga na 6 uzastopnih linija otpora. Za sprovođenje ovog pokreta, Armijska grupa je imala slobodne ruke. U toku pokreta, koji su planski izvedeni, bez jačeg frontalnog pritiska od strane neprijatelja, no uz stalnu opasnost obuhvatanja severnog krila iz Fruške gore, koja je bila posednuta bandom, Div. k-da zbV »Štefan« predala je 23. 10. komandu Div. k-di »Bether« i bila je zadužena zadacima regulisanja saobraćaja i nadzora nad pokretima u rejonu armijske pozadine.

Prilog 6⁶⁴ (skica)

21. 10. pre podne stigao je u Armijsku grupu izveštaj da je više hiljada pripadnika Korpusne grupe »f. Štetner«, pod vodstvom gen. lajt[nanta] Vitmana, stiglo čelom kolone u Šabac.⁸⁵

Na to su odmah preduzete potrebne mere za prihvatanje, odmor i popunu jedinica, od oko 12.000 ljudi, koje su usled marša i borbi bile izvanredno izmorene i najčešće bez teškog naoružanja i bez ijednog motornog vozila.

1. brd. div. i delovi 117. lov. div. bili su, posle kraćeg odmora u rejonu Sr. Mitrovica — Kuzmin, premešteni u rejon Bijeljina — Zvornik, za odbranu drinskog odseka.⁸⁸ Tamo je divizija snabdevena oružjem i opremom, uz istovremeno razoružanje nepouzdatih delova Divizije »Handžar«.⁸⁷ Pripadnici Divizije »Brandenburg« i Jurišnog puka »Rodos« bili su predati Diviziji »Brandenburg«.⁶⁸ Ostali delovi bili su prebačeni u pozadinu Armijske grupe. 23. 10. je mostobran Šabac planski napušten a most na Savi razoren.

Kad je 27. 10. bio završen planski pokret prebacivanja na liniju istočna ivica Sremske Mitrovice — Radinci — Bešenovo — Remeta, Armijska grupa je, shodno naredenju, predala komandu Komandi LXVIII AK, koja je vazдушnim putem prebačena iz Grčke.

Gledano u celini, za Armijsku grupu je bilo važno to da neznatnim snagama kojima je raspolagala drži otvorenim put

⁸³ Vidi dok. br. 133.

⁶⁷ Bliže o oduzimanju teškog naoružanja od 13. SS[^]divizije »Handžar« i stanju u toj diviziji vidi tom IV, toj. 30, dok. br. 82.

preko Skoplja — Kraljeva — Beograda za povlačenje GrA »E« iz Grčke, koje je počelo posle rumunske kapitulacije.

Uslovi u kojima se Armijska grupa borila bili su, kako se i može zamisliti, teški. Prema njoj je, kao neprijatelj, stajalo ukupno oko 10 bugarskih divizija⁶⁹, 4 rumunske divizije⁷⁰, 15 banditskih divizija⁷¹ i 17 sovjetskih streljačkih divizija⁷², ojačanih sa 3 mehanizovane brigade i 2 tenkovske brigade.

Ovoj postavi protivnika mogle su biti bačene u susret od naših snaga samo 1. brdska divizija, koja je stekla iskustvo u velikim borbama, 7. SS-brd. div. koja je izvežbana samo u borbi sa bandama, delovi 117. i 118. lov. div., jačine po jednog puka, i mot. bat[aljoni] »Brandenburg« kao i 92. mot. brig., jačine oko jedne divizije, i Puk »Rodos«, izvučen iz aviona i bez teškog naoružanja. Sve ostale jedinice, kao što su policijske, jedinice za obezbeđenje i alarmne jedinice, jačine, ukupno, oko 25 bataljona, bile su usled njihova sastava, naoružanja i slabog iskustva za velike borbe, prema jednom punovrednom protivniku samo uslovno upotrebljive.

Ove jedinice nikako nisu stajale na raspolaganju od početka, nego su delimično pridošle tek u toku borbenih dejstava i najčešće odmah ubačene u borbu, a da im pripadajuće službe snabdevanja još nisu bile pristigle. Jedinstveno komandovanje unutar jedinica nije stoga nikako bilo moguće.

Svi *pokreti* su bili, naročito u periodu nastupanja, žestoko sprečavani nadmoćnom avijacijom, koja se, u uskim planinskim dolinama, isticala stvaranjem naročitih smetnji, i stalnim prepadima bandi, koji su delom imali za posledicu potpuno paralizovanje saobraćajne mreže naročito u [istočnoj] Srbiji (razaranje mostova i pruga). *Snabdevanje trupa*

⁶⁹ Taj podatak o broju bugarskih divizija nije tačan. U dejstvima protiv jedinica Armijske grupe »Srbija« nalazila se bugarska otečestvenofrontovska 2. armija s četiri pešadijske, jednom konjičkom i 1. ustaničkoan divizijom i po jednom tenkovskom i graničnom brigadom, dok su delovi bugarske otečestvenofrontovske 1. i 4. armije dejstvovali na pravcu Sofija — Skoplje i u Makedoniji. Na taj način, krajem septembra, duž bugarsko-jugoslovenske granice bilo je grupisano 13 bugarskih divizija, od čega se 8 divizija nalazilo na niskom pravcu (vidi dok. br. 152); Grupa sovjetsko-jugoslovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 90 i 91; Grupa autora, *ORNJ*, skica niske operacije između 312. i 313 strane).

⁷⁰ Vidi Colonel Anesku i dr., n. d.

⁷¹ Misli se na jedinice NOV i POJ. U Srbiji su tada dejstvovali 1. proleterski korpus (čiji sastav u vreme beogradske operacije je bio: 1, 5, 6, 17. i 21. divizija), 12. korpus (11, 16, 28. i 36. divizija), 13. korpus (22, 24, 46. i 47. divizija), 14. korpus (23, 25. i 45. divizija) i 2. proleterska divizija — ukupno 17 divizija (vidi Grupa autora, *ORNJ*, str. 288 i 311).

⁷² Detaljnije o sovjetskim snagama vidi Grupu sovjetsko-jugoslovenskih autora, *Beogradska operacija*, str. 91.

S 7510/6977

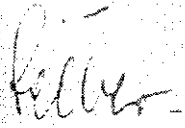
In Würdigung des Einsatzes des Stabes der Armeegruppe Serbien und der unterstellten Truppen hat der Herr Oberfeldstabsarzt Dr. H. Gr. 9 am 11.11.1944 folgenden Paragrafenbefehl erlassen:

Paragrafenbefehl

Am 27.10.44 scheidet der Stab Armeegruppe Serbien, der schwerer Brände aus dem Stab des Militärbefehlhabers Orlow gebildet wurde, aus seiner Tätigkeit aus. Damit findet eine mehrjährige besonders schwierige Arbeit zur Befriedigung des Südostraumes einen durch erfolgreiche Truppenführung gekrönten Abschluß.

Die in der Armeegruppe Serbien während der Kriegsjahre 1941/42/43/44 geleisteten Verdienste werden durch den folgenden Paragrafenbefehl würdigen. Die in der Armeegruppe Serbien während der Kriegsjahre 1941/42/43/44 geleisteten Verdienste werden durch den folgenden Paragrafenbefehl würdigen. Die in der Armeegruppe Serbien während der Kriegsjahre 1941/42/43/44 geleisteten Verdienste werden durch den folgenden Paragrafenbefehl würdigen.

Der Oberfeldstabsarzt
H. Gr. 9

Oberfeldstabsarzt
H. Gr. 9

32

je, pri širokim frontovima, mnogobrojnosti jedinica i ugroženim putevima dotura, nailazilo na najveće teškoće. Snabdevanje iz vazduha, koje je svojim položajem bilo višestruko uslovljeno, bilo je sasvim nedovoljno usled nedostatka aviona. Ono što je, međutim, najviše kočilo sprovođenje naših mera, bio je stalni, ozbiljni nedostatak pogonskog goriva, usled kojeg su, pri velikom učešću motornih vozila, često i najnužniji pokreti mogli biti izvedeni samo nepotpuno, a pri prebacivanjima su nastajali i znatni materijalni gubici.

Iako, pri opisanom odnosu snaga i nepovoljnim uslovima za borbu, u četvoronedeljnim najupornijim borbama, put za Beograd nije mogao da bude održan otvorenim, to je neprijatelj ipak pretrpeo znatne gubitke u ljudstvu i materijalu (samo u rejonu Beograda uništeno je preko 100 tenkova). Osim toga, dobiveno je vreme za organizaciju zaprečnog fronta u dolini Zapadne Morave i Drine — »Nibelunške linije«, koja pruža opravdane nade da će pretežni deo GrA »E«, ako ne preko Beograda, to barem preko Višegrada, uspeti da se priključi trupama koje se nalaze na zapadnom Balkanu.

Ceneći dejstva Štaba Armijske grupe »Srbija« i potčinjenih joj trupa, gospodin komandant GrA »F« je 3. 11. 1944. izdao sledeću *dnevnu zapovest*:

Dnevna zapovest

Na dan 27. 10. 44 prestaje š dejstvom Štab Armijske grupe »Srbija«, ⁷³ koji je u teškim časovima formiran iz Štaba vojnoupravnog komandanta Jugoistoka. Višegodišnji, naročito teški, rad oko umirenja jugoistočnog prostora će time dobiti završetak, okrunjen uspešnim komandovanjem.

Žilava borba za severnu Srbiju protiv goleme nadmoći ući će u istoriju ratova kao primer vojničkog junaštva, vojne organizacije i improvizacije, i naročito nepokolebljivog rukovođenja.

Izražavam gospodinu glavnokomandujućem, pešadijskom generalu Felberu, kao i svim pripadnicima njegovog komandnog štaba, moje puno priznanje i moju srdačnu hvalu i želim svakome od njih da budu ponovno upotrebljeni na najodsudnijem mestu u borbi za budućnost Nemačke.

potp.: baron fon Vajks
general-feldmaršal

Felber
general pešadije

⁷³ Bliže o formiranju te grupe vidii d dok. br. 147.

3. prilog
0. U., 8. 10. 1944.

Inžinjerijski štabni oficir
pri Armijskoj grupi »Felber«
(Vojnoupr. k-t Jugoistoka)

Br. B. Br. 3601/44

Predmet: Upotreba dunavskih skela u prevoženju

Za vreme teških dana borbi na mostobranu severno od Dunava obezbeđen je, neprekidnim danonoćnim radom, pod najtežim vremenskim uslovima i okolnostima, pri jakom nevremenu i neprekidnoj kiši, prolaz trupama koje su se vraćale sa severa, pri čemu su oficiri, podoficiri i vojnici u ovom trodnevnom dejstvu dali sve od sebe.

Skele su u ta tri dana napravile 208 prelaza i evakuisale pritom okruglo 18.416 tona u vojnom pogledu najvažnijeg materijala.

Ljudi je bilo prevezeno, ukoliko je uopšte prebrojavanje bilo moguće:

9.786 vojnika i
7.436 civila, pretežno pripadnika
nemačke narodnosne manjine.

Prevučeno je:

4.262 motorna vozila
861 zaprežno vozilo
363 topa sa sredstvima za vuču,

a osim toga:

3.152 konja
1.552 goveda i ovaca.

U ovim ciframa nisu sadržani delovi prevučeni na prelazima 3 i 4.

5. prilog
H. Qu, 14. okt. 1944

Komandant Jugoistoka

Komandantu Armijske grupe »Srbija«
pešad. generalu Felberu

Poslednjih nedelja Armijska grupa se, u teškim borbama protiv brojno daleko nadmoćnijeg neprijatelja, izvanredno dobro pokazala. Ja izražavam Vama, Vašem štabu i Vašim hrabrim trupama moje puno priznanje i moju hvalu. Ako nije

uspelo sprečiti prodor neprijatelja u Srbiju, to je isključiva zasluga izvanredne brojne nadmoći protivnika i pđmoći koju je u svakom pogledu imao od stanovništva zemlje. Tim veću ocenu treba dati sopstvenom dejstvu Komande i trupa.

Pošto u 00.00 časova 16.10, Korpus »F. V. Miler« prelazi pod Komandu Grupe armija »E«, to nameravam da Štab Armijske grupe izdvojim iz fronta čim budem imao na raspolaganju odgovarajuću komandu korpusa za komandovanje na istočnom frontu kod Beograda i severno od njega.

Za obezbeđenje i odbranu istočnog fronta, koji se za sada mora bitno osloniti na liniju Drina — Sava — Dunav — Tisa, mogu da dobijem dodatne snage samo iz područja 2. oklopne armije. Pošto se istovremeno mora računati sa znatno jačom napetosti u obalskom pojasu Dalmacije, kao i u unutrašnjosti Hrvatske i u rejonu severno od Dunava, *izjednačenje snaga* bezuslovno zahteva *jedinstveno* taktičko komandovanje, koje se, prema stanju stvari, može preneti samo na komandnu ustanovu, naime na 2. oklopnu armiju. Pošto pored toga ovoj armijskoj komandi nužno podleži i snabdevanje Armijske grupe »Srbija« (bez Korpusa »F. V. Miler«), to ću Armijsku grupu u taktičkom pogledu i u pogledu snabdevanja potčiniti 2. oklopnoj armiji, sve dok ova ne bude zamenjena nekom komandom korpusa. *U disciplinskom pogledu Armijska grupa mi ostaje neposredno potčinjena.*

potp.
baron fon Vajks
general-feldmaršal

7. prilog

Ocena potčinjenih jedinica

1. brd. div.

Izabrani ljudski materijal — približno potpunog sastava — sa iskustvom u velikim borbama i borbama s bandama. Odlično se tukla kako u napadu tako i u odbrani.

S oružjem i opremom najbolje snabdevena.

7. SS-brd. div. »Princ Eugen«

Komandni kadar uglavnom iz Nemačke, pretežni deo ljudstva pripadnici nemačke narodnosne manjine iz Banata, mlada godišta, sastava u skladu sa ratnom formacijom, upražnjenih mesta malo.

Borbena vrednost dobra. Postoji iskustvo u borbi s bandama, a time i u velikim borbama.

Div. »Brandenburg« (1. i 2. puk i 114 puka):

Lični sastav je, usled posebnih učestvovanja u borbama, delimično mešan sa nemačkom narodnosnom manjinom i dobrovoljcima drugih nacija. Neznatne borbene jačine. Mlada, za dejstvo sposobna i pouzdana jedinica. Rukovodstvo odano više specijalnim zadacima negoli pešadijskim borbama velikih razmera.

U pogledu oružja i opreme dobro snabdevena (bez artiljerije). Kao potpuno motorizovana jedinica, ona je na planskome zemljištu ograničena u kretanju.

92. gren. brig. (mot.)

Jačina: Jedan puk, koji se sastoji od 2 bataljona.

Potpuno motorizovana. Jedinica koja se bori s voljom i koja je u borbi proverena.

Oprema oružjem i priborom dobra. Kao motorizovana jedinica, ona je na teškom terenu uslovno pokretna, a vrlo osetljiva u borbi peške.

117. lov. div. (samo delimično dovedena)

Podređeni delovi približno pune jačine.

Mlada godišta. Pri dobroj izobrazbi, neznatno borbena iskustvo. Potpuno naoružana.

5. SS-pol. puk

Usled neprekidne upotrebe u borbama protiv bandi, borbena jačina neznatna. U pogledu godišta mešana. Iskustvo u borbi s bandom, ali bez iskustva u borbama velikih razmera.

Potpuno motorizovana. Naoružanje osrednje.

18. SS-pol. brd. puk

Srednja, delimično starija godišta, velikim delom pripadnici nemačke nacionalne manjine i stranci. Neznatne borbene jačine. Iskustvo samo iz borbi s bandom. Bobbena vrednost neznatna, komandovanje osrednje, nepouzdana.

Naoružanje dobro (Artiljerijski divizion potpuno motorizovan).

Alarmni puk »Tvrđava Beograd«

Jedinica sastavljena od povratnika sa odsustva svih mogućih delova oružanih snaga i godišta, bez unutrašnje veze.

Jačina: oko 1200 ljudi. Usled nedovoljne jedinstvene obuke, borbena vrednost osrednja. Naoružanje improvizirano, teškog oružja malo, nedovoljno snabdevena opremom, nepokretna.

12. tenk. bat. za naročitu upotrebu:

Pune jačine. Mlada godišta. Zadatke izvršava s puno volje. Usled toga što je opremljen lakim francuskim tenkovima, sposoban samo za borbu protiv bandi i za obezbeđenje. Nije upotrebljiv za borbe velikih razmera.

Bataljon nije upotrebljavan kao celina, nego po četama u raznim delovima Srbije.

Odeljenja lovaca na tenkove dobro su se pokazala i u borbi protiv sovjetskih tenkovskih snaga.

202. tenk. bat.

Dobro obučena mlada jedinica. Opremljena srednjim i teškim tenkovima.

Sa dobrim iskustvom iz borbe s gerilom, dok je borbena vrednost za borbe velikih razmera uslovna.

191. brig. jur. topova:

Mlada godišta, pune jačine. Borbeno iskustvo neznatno. Borbena vrednost i borbeno raspoloženje nejednako. Oprema: jurišni topovi 105 mm bez baterijskog durbina za osmatranje.

Landesšicen-bataljoni (287, 288, 562, 592, 654, 923, 977, 1202 M)

Bataljoni za obezbeđenje (803, 837) i 786. turk. bat.

Stara godišta, delimično telesno defektna.

Približno pune jačine, podesni samo za zadatke obezbeđenja. Iskustvo u borbi s bandom neznatno. Borbena vrednost: neznatna i u napadu i u odbrani. Opremljeni trofejnim naoružanjem, pokretljivost neznatna.

Puk »Rodos«:

(Za vreme borbenih dejstava dopremljen vazdušnim putem i usled kritične situacije ubačen u borbu u malim borbenim grupama, koje nisu bile za to izvežbane).

Mlada, za dejstvo sposobna, za borbu orna jedinica, dobro izvežbana. Borbena jačina slaba, borbeno iskustvo nedovoljno.

Opremljeni samo pešadijskim ručnim naoružanjem. Nije snabdeven priborom. Nepokretan.

750. lov. puk (118. lovačke divizije)

Približno pune jačine. Mlado ljudstvo. Borbeni duh dobar, no iskustvo za velike borbe neznatno. Dobro opremljen oružjem i priborom.

R. Z. K. (5 pukova)

Pretežno starija godišta. Podesni samo za zadatke obezbeđenja. Orni za borbu. Imaju iskustva u borbi s bandom, no borbena vrednost nejednaka.

Ne treba ih upotrebljavati protiv Rusa. Delimično su samo uslovno pouzdani.

Opremljeni trofejnim naoružanjem, bez automatskog oružja, pokretljivost neznatna.

S. D. K. (5 pukova)

Pukovi, sa po 2 za borbu potpuno spremna bataljona, približno pune jačine. Samo mlada godišta. Oprobani u borbi s bandom. Orni za borbu. Pri različitom komandovanju, različita i borbena vrednost. Bez iskustva za velike borbe. Nisu za upotrebu protiv Rusa. Opremljeni ital. trofejnim naoružanjem.

522. inž. most. bat.

4/771. inž. des[antno]-most[ovska] č[eta]

18. most. četa B (mot.)

2/402. most. četa B (mot.)

644. most. četa (mot.)

Inž. bat. za uzburu »Midza«

555. inž. most. bat. (ital., pod nemačkom komandom)

Približno pune jačine. Mešana godišta, bez iskustva u pešad. borbama. Dobra borbena vrednost u okviru inžinjersko-tehničkih specijalnih zadataka. Dobro raspoloženi za upotrebu.

Naoružanje: Pešadijsko ručno oružje, delom trofejno oružje.

Borbena grupa »R«:

Jedinica koja je na brzinu sastavljena u kritičnoj situaciji (otpadanje Rumunije i Bugarske). Jedinica je sastavljena od pripadnika teritorijalne odbrane, pripadnika Ruskog zaštitnog korpusa, jedinica protivavionske odbrane za osiguranje Dunava, povratnika svih delova oružanih snaga iz Rumunije i Bugarske kao i pripadnika Mornarice dunavske plovidbe.

Pretežno starija godišta. Nikakva unutrašnja veza, većinom bez ikakvog borbenog iskustva. Delimično slabe volje za borbu. Protiv jakog, dobro opremljenog protivnika, nedovoljno naoružana, slaba pokretljivost.

303. *oki. voz:*

2 velike i 5 malih ital. oklopnih dresina

Mlada posada, voljna da se bori.

Dobro naoružanje. Dragocena podrška pri sprečavanju sabotaža na železnici i borbi protiv bande.

BR. 169

IZVEŠTAJ KOMANDE KORPUSA »FRIDRIH VILHELM MILER« OD 6. NOVEMBRA 1944. KOMANDI GRUPE ARMIIJA »E« O GUBICIMA SVOJIH POTČINJENIH JEDINICA OD 1. DO 28. OKTOBRA 1944. GODINE³

STROGO POVERLJIVO

81

Koncept

KTB

K-da Korp. »Fr. Vilh.Miler«

la, str. pov. br. 92/44

H. Qu., 6. 11. 44.

Prim. 8. 11. 44

K-di Grupe armija »E«

U vremenu od 1. do 28. 10. 44. jedinice potčinjene K-di korp. (ne računajući glavninu 1. bd i pripadajuće borbene grupe, koje su zbog proboja neprijatelja Bor — V. Plana istupile iz potčinjenosti) imale su sledeće gubitke:

	<u>O²</u>	<u>S³</u>	<u>P⁴</u>	<u>V⁵</u>	<u>ukupno</u>
a) poginulo:	33	1»	148	1273	1455
b) ranjeno:	78(17)	1	536(85)	3098(294)	3713(396)
c) nestalo:	<u>59</u>	<u>4</u>	<u>325</u>	<u>2352</u>	<u>2740</u>
Ukupno:	<u>170(17)</u>	<u>6</u>	<u>1009(85)</u>	<u>6723(294)</u>	<u>7908(396)</u>

( ) = od toga ostalo u trupi.

¹ Sniiimaik originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 850, s. 135.

² oficira

³ službenika

⁴ podoficira

⁵ viojindlka